

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ¹

ΥΠΟ

ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ*

Τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἐξετάζεται κατωτέρω εἶναι κάπως στενότερον παρ' ὅτι ὑποδηλοῖ ὁ τίτλος τῆς μελέτης.

Ἐν πρώτοις ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ μόνον ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ οἰκονομολόγου. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀμοιβαίας τῶν ἐπιρροῆς θὰ ἐξετασθῇ, μὲ ἄλλους λόγους, μᾶλλον ἀπὸ τὴν κατ' ἐξοχὴν θέσιν τοῦ οἰκονομολόγου παρὰ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς κοινωνιολογίας, τῆς κοινωνικῆς ἀνθρωπολογίας ἢ τῆς ψυχολογίας.

Κατὰ δεύτερον λόγον, ὁ ὅρος «κοινωνικὴ ἐπιστήμη», ὡς χρησιμοποιοεῖται εἰς τὴν μελέτην, ἀναφέρεται εἰς ὅ,τι ἀκριβέστερον θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ὀρθόδοξος οἰκονομικὴ ἐπιστήμη». Δεδομένου δὲ ὅτι διὰ τοῦ ὅρου τούτου συνήθως ἐννοοῦμεν τὰ θεωρητικὰ συστήματα τῶν κλασικῶν πραξεολόγων (praxeologists), τῶν οἰκονομολόγων τῆς συναρτησιακῆς σχολῆς καὶ τέλος τῶν νεοκλασικῶν καὶ τῶν οἰκονομολόγων τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀναλύσεως, ἡ μελέτη δὲν περιλαμβάνει δύο σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τινων ἀπόψεων δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐξ ἴσου σημαντικαὶ μὲ τὰς ὀρθοδόξους. Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἐννοοῦμεν τοὺς Μαρξιστὰς καὶ τοὺς οἰκονομολόγους τῆς θεσμολογικῆς σχολῆς. Μολονότι τοῦτο ἐπιβάλλεται λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, ἀποτελεῖ δυσάρεστον παράλειψιν, καθόσον ἡ μεθοδολογικὴ σχέσις μεταξὺ τῆς μαρξιστικῆς ἢ τῆς θεσμολογικῆς σχολῆς καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν σχέσιν μεταξὺ τῶν τελευταίων καὶ τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Ἐγγυτέρα ἐξέτασις τοῦ προβλήματος τῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καθιστᾷ σαφές ὅτι ἡ ὀρθὴ αὐτοῦ διατύπωσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχὴ λύσιν ἑνὸς

1. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Economic Journal, Δεκ. 1950. Εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐκτίθεται τὸ περιεχόμενον ἀνακοινώσεως εἰς τὸ συνέδριον τῆς Midwest Economic Association τοῦ 1950.

* Τακτικὸς καθηγητὴς τῶν Οἰκονομικῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Minnesota τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν.

κάπως διαφέροντος προβλήματος, τοῦ προβλήματος τῆς ἐμπειρικῆς ὑποστάσεως τῶν οἰκονομικῶν. Εἶναι προφανές, π.χ., ὅτι ἐὰν ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη τοποθετῇται ὡς καθαρῶς θεωρητικὴ ἐπιστήμη αἱ δὲ ἄλλαι κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι ὡς ἐμπειρικαί, αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόβλημα τῆς μεταξύ των σχέσεως δὲ ἔχει ὑπόστασιν. Δεδομένου ὅτι τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς προτάσεως ταύτης εἶναι σημαντικὸν δι' ὅσα ἐκτίθενται κατωτέρω, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων μὲ μίαν ἢ δύο διαφόρους μορφὰς τῆς δυναμένης νὰ ἀποκληθῇ «καθαρῶς οἰκονομικὴ ἐπιστήμη». Διὰ νὰ εἶναι πλέον γόνιμος ἡ ἀνάλυσις, ἐνδείκνυται σύντομος ἔρευνα τῶν «καθαρῶς θεωρητικῶν ἐπιστημῶν».

Αἱ «καθαρῶς θεωρητικαὶ ἐπιστῆμαι» ἔχουν ταυτόσημον χαρακτῆρα. Θεωρήματα συναγόμενα ἀπὸ ἀξιώματα συμπερασματικῶς ἢ διὰ λογικῆς ἀναγωγῆς εἶναι ἀναγκαίως ἀληθῆ ἐὰν τὰ ἀξιώματα εἶναι ἀληθῆ. Τὸ θεώρημα ἐπαναβεβαιοῖ ὅτι ἤδη ἀπετέλει περιεχόμενον τῶν ἀξιωμάτων. Οὐδὲν τὸ ἀντικειμενικῶς νέον διαπιστοῦται δι' αὐτοῦ, μολονότι τὸ «περιεχόμενόν του δύναται νὰ εἶναι ψυχολογικῶς νέον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν εἴχομεν συνείδησιν ὅτι τὸ θεώρημα περιείχετο ἤδη κατ' οὐσίαν εἰς τὰ ἀξιώματα»⁽²⁾. Ἐπομένως θεωρήματα ἀξιωματοποιημένων ἀπαγωγικῶν συστημάτων οὐδέποτε δύνανται νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀκρίβειά των, ἐν τούτοις, ἔχει βαρὺ ἀντιστάθμισμα, δεδομένου ὅτι ταῦτα εἶναι ἐστερημένα οἵασδήποτε σημασίας συνηρημένης πρὸς τὰ γεγονότα.

Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι μία θεωρητικὴ ἐπιστήμη δύναται ὑπὸ ὠρισμένους ὁρους νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐμπειρικὴν τοιαύτην. Παράδειγμα ἡ μεταβολὴ τῆς θεωρητικῆς γεωμετρίας εἰς πρακτικὴν γεωμετρίαν (physical geometry). Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ὅλη διαδικασία περιλαμβάνει δύο στάδια. Πρῶτον, αἱ ἀρχικαὶ ἔννοιαι, τὰ διανοήματα, δηλαδή, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν δίδονται ὁρισμοὶ ἐντὸς τοῦ ἀξιωματικοῦ συστήματος, συσχετίζονται ἐπιστημολογικῶς⁽³⁾ μὲ λειτουργικῶς προσδιωρισμένας ἐννοίας ἐμπειρικοῦ περιεχομένου. Μόλις γίνῃ αὕτη ἡ συσχέτισις τὰ ἀξιώματα ἀποκτοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἀληθείας, δύνανται δηλαδή νὰ θεωρηθοῦν ἢ ἀληθῆ ἢ ψευδῆ. Δεῦ-

2. Διὰ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐπιστημολογικῆς «συσχετίσεως» ἴδε P. C. S. Northrop, «The logic of the sciences and the humanities», New York, The MacMillan Co 1947, σελ. 119—32.

3. C. G. Hempel, «Geometry and empirical science» εἰς Herbert Feigl and Wilfrid Sellars «Readings in Philosophical Analysis», N. York, Appleton - Century - Crofts 1949, σελ. 241.

τερων, πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς μίαν διαδικασίαν ἐπιβεβαιώσεως τῶν ἀξιωμάτων. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ μᾶλλον δυσχερῆ διαδικασίαν ὑποκειμένην εἰς τὸν κίνδυνον τῆς πλάνης. Κυρίως διαλαμβάνει αὐτὴ τὴν συναγωγὴν θεωρημάτων λειτουργικῆς σημασίας (operationally meaningful theorems) (4) ἀπὸ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ὑποστοῦν τὴν δοκιμασίαν τῆς παραβολῆς πρὸς τὰ γεγονότα. Ἐὰν αἱ παρατηρήσεις δὲν εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς λειτουργικῶς σημαντικὰς ὑποθέσεις (operationally meaningful hypotheses), δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν θεωρίαν προσωρινῶς. Ἐὰν τὰ γεγονότα ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὑποθέσεις ταύτας ἡ θεωρία ἀποδεικνύεται ἀναληθής. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ στραφῶμεν πρὸς ἀξιωματικὰ συστήματα τὰ ὁποῖα βασίζονται εἰς ἄλλα, διάφορα ἀξιώματα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οὕτω θὰ ἀνακύψῃ θεωρία μὴ ἀνακόλουθος πρὸς τὰς παρατηρήσεις. Παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἰσχυρίζομεθα ὅτι αὕτη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ὁδὸς διὰ τὴν μετατροπὴν μιᾶς θεωρητικῆς εἰς ἐφηρμοσμένην ἐπιστήμην πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὅτι ὅλα τὰ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν παρατήρησιν ὑποθετικὰ ἀπαγωγικὰ συστήματα, ὁμοιάζουν πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο, τοῦλάχιστον ἀπὸ διαρθρωτικῆς ἀπόψεως.

Ὁ Ludwig von Mises ἀποτελεῖ ἐξέχον παράδειγμα οἰκονομολόγου ὅστις δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν θεωρίαν του εἴτε διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀμέσου ἐπιβεβαιώσεως τῶν ἀξιωμάτων εἴτε διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐμμέσου ἐπιβεβαιώσεως δι' ἐπαληθεύσεως ἀπαγωγικῶς συναγομένων θεωρημάτων. Εἰς τὸ πρόσφατον ἔργον του «Human action» οὗτος ὑποστηρίζει ὅτι :

«Σκοπὸς τῆς πραξεολογίας («Praxeology») εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς κατηγορίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν κατανόησιν ὅλων τῶν πραξεολογικῶν θεωρημάτων εἶναι ἡ γνῶσις τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως. Τὴν γνῶσιν αὐτὴν ἔχομεν, διότι εἴμεθα ἄνθρωποι· οὐδὲν ὄν ἀνθρωπίνης καταγωγῆς στερεῖται ταύτης, ἐφ' ὅσον παθολογικαὶ συνθήκαι δὲν τὸ ἔχουν ὑποβιβάσει εἰς ἀπλὴν παθητικὴν ὕπαρξιν. Δὲν χρειάζεται εἰδικὴ πεῖρα διὰ τὴν κατανόησιν τῶν θεωρημάτων τούτων καὶ οὐδεμίαν, ὅσονδήποτε πλουσία, πεῖρα θὰ ᾔτο ἱκανὴ νὰ τὰ καταστήσῃ νοητὰ εἰς ἓνα ὄν, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζει a priori τί εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη πράξις. Ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς

4. Διὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ «operationally meaningful theorems» ἴδε P. A. Samuelson, «Foundations of Economic Analysis», Cambridge, Harvard University Press, 1947, σελ. 3—6.

τὴν γνῶσιν τῶν θεωρημάτων τούτων εἶναι ἡ λογικὴ ἀνάλυσις τῆς ἐμφύτου γνώσεως τῆς κατηγορίας τῆς πράξεως. Πρέπει νὰ αὐτοσυγκεντρωθῶμεν καὶ νὰ ἀναλογισθῶμεν πῶς διαμορφοῦται ἡ ἀνθρωπίνη πράξις. Ὅπως ἡ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικά, ἡ πραξεολογικὴ γνῶσις εὐρίσκεται ἐντὸς μας, δὲν ἔρχεται ἐκ τῶν ἔξω» (5).

Ἡ *a priori* θέσις τοῦ Mises ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πλήρη ἔλλειψιν οἰουδήποτε ἱχνυς ἐπιβεβαιωτικῆς μεθόδου, μᾶς ὀδηγεῖ ἀναγκάως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ σύστημά του εἶναι ἀνεπίδεκτον ἐμπειρικῆς συσχετίσεως.

Μία κᾶπως περισσότερον ἔντεχνος ἐνατένισις τοῦ προβλήματος, ἄγουσα ἐπίσης εἰς καθαρὰν θεωρίαν, εἶναι πολὺ περισσότερον οἰκεία εἰς τοὺς οἰκονομολόγους καὶ ἔχει εὖρει μᾶλλον λεπτομερειακὴν διατύπωσιν εἰς τὸ ἔργον «Essay on the nature and significance of economic science» τοῦ καθηγητοῦ Robbins (6). Ἐφ' ὅσον τὸ ἐννοιο-λογικὸν πλαίσιον, τὸ ὁποῖον ὑπόκειται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Robbins, χρησιμοποιεῖται γενικῶς τόσο ἀπὸ τὴν καθαρῶς θεωρητικὴν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιδεκτικὴν ἐμπειρικῆς συσχετίσεως οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, εἶναι σκόπιμον νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἄποψιν ταύτην ὅσον ἀναλυτικῶς ὅσον τὸ ἐπιτρέπει ὁ χῶρος. Ἀναφέρομαι εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως. Κατὰ τὸν Talcott Parsons (7):

«Τὸ πρῶτον ἐξέχον γνῶρισμα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἐννοιολογικοῦ σχήματος εὐρίσκεται εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν μονάδων τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ.....

Ἡ βασικὴ μονὰς δύναται νὰ ὀνομασθῇ «Μονὰς - πράξις».....

Μία «πράξις» συνεπάγεται λογικῶς τὰ ἑξῆς :

α) Προϋποθέτει τὸ ἐνεργοῦν πρόσωπον, τὸν «δρῶντα».

β) Διὰ νὰ δύναται νὰ προσδιορισθῇ ἡ πράξις πρέπει νὰ ἔχῃ ἓνα «σκοπὸν», ἥτοι μίαν μελλοντικὴν κατάστασιν πραγμάτων πρὸς τὴν ὁποίαν προσανατολίζεται ἡ διαδικασία τῆς.

γ) Πρέπει αὕτη νὰ ἐκκινῇ ἀπὸ μίαν «κατάστασιν» τῆς ὁποίας αἱ τάσεις ἐξελίξεως διαφέρουν ἀπὸ μίαν ἢ περισσοτέρας σημαντικὰς ἀπόψεις ἀπὸ τὴν κατάστασιν πραγμάτων πρὸς

5. Ludwig von Mises, Human Action, New Haven, Yale University Press, 1949, σελ. 64.

6. Lionel Robbins. An Essay on the Nature and Significance of Economic Science (second edition). London, Macmillan and Co, 1935.

7. Προτιμᾶται ἐξ ὅλων ἡ διδομένη ὑπὸ τοῦ Talcott Parsons διατύπωσις τῆς ἐννοίας τοῦ πλαισίου καθόσον, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, αὕτη εἶναι ἡ καλυτέρα ὑπάρχουσα εἰς τὴν βιβλιογραφίαν.

τὴν ὁποῖαν ἡ πρᾶξις ἔχει προσανατολισθῇ, ἥτοι ἀπὸ τὸν σκοπὸν. Ἡ κατάστασις αὕτῃ δύναται κατόπιν νὰ ἀναλυθῇ εἰς δύο στοιχεῖα: τὰ μὴ ὑποκείμενα εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ «δρῶντος» καὶ τὰ ἐλεγχόμενα παρ' αὐτοῦ. Τὰ πρῶτα δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς «ῥοι» διὰ τὴν πρᾶξιν, τὰ δεύτερα ὡς «μέσα».

δ) Εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν σύλληψιν αὐτῆς τῆς μονάδος, εἰς τὰς ἀναλυτικὰς τῆς ἐφαρμογᾶς, ὑπάρχει ἐνδογενῶς ὠρισμένον εἶδος συναφείας μεταξὺ τῶν στοιχείων αὐτῶν. Ἦτοι, κατὰ τὴν ἐπιλογὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων μέσων πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ, καθ' ὅσον ἡ κατάστασις ἐπιτρέπει τοιαύτην ἐπιλογὴν, ὑπάρχει ἓνας τελεολογικὸς προσανατολισμὸς τῆς πράξεως» (8).

Μόλις δεχθῶμεν ὡς ἀξίωμα ὅτι τὸ τελεολογικὸν στοιχεῖον τὸ συνδέον τὰ μέσα πρὸς τοὺς σκοποὺς ἀνάγεται εἰς τὴν οὐσιαστικὴν λογικότητα (9) (intrinsic rationality), τότε νοεῖται ὡς ἐνυπάρχουσα ἡ «μεγιστοποίησις» (maximisation) ἐνὸς δείκτου χρησιμότητος καὶ ὁ θεμέλιος λίθος τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως ἔχει τεθῇ. Ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ ἀξιώματος τῆς «οὐσιαστικῆς λογικότητος» βασιζόμεναι εἰς τὸ ὅτι αὕτη ἔμπεριέχει τὴν ἀξιωματοποίησιν τοῦ «οἰκονομικοῦ ἀνθρώπου» ἢ τοῦ ἡδονιστικοῦ λογισμοῦ (hedonistic calculus) ἦσαν βεβαίως δικαιολογημέναι εἰς τὴν περίπτωσιν ὠρισμένων παλαιῶν ἐλαττωματικῶν διατυπώσεων τῆς θεωρίας. Ἡ κατασκευὴ τῆς θεωρίας ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς μορφῆν εὐρίσκεται ὑπεράνω κάθε κριτικῆς εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον. Εἰς τὴν πλέον ἐξειλιγμένην τῆς μορφῆν ἡ ἀξιωματοποίησις τῆς λογικότητος συνεπάγεται τὰ κάτωθι: α) τὰ ἄτομα ἔχουν καλῶς ταξινομημένα συστήματα προτιμήσεων· β) τὸ σύστημα προτιμήσεων ἐκάστου ἀτόμου εἶναι οὐσιωδῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας οἰκονομικὰς μεταβλητάς· γ) ἕκαστον ἄτομον πράττει πρὸς μεγιστοποίησιν τοῦ δείκτου χρησιμότητός του.

Διὰ τὸν Lionel Robbins ἡ θεωρία τῆς «ἐσωτερικῆς λογικότητος» ὡς τελεολογικὴ ἔννοια συνδέουσα τὰ μέσα πρὸς τοὺς σκοποὺς, ἔχει σταθερὰν ἐμπειρικὴν βάσιν. Αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἐπιβεβαιοῦται ἀμέσως διὰ τῆς ἐσωθεωρήσεως. Ἐὰν διατυπώναμεν τὴν ἀντίρρῃσιν ὅτι ἡ ἐσωθεώρησις δὲν ὁδηγεῖ εἰς συμπεράσματα γενικοῦ κύρους, θὰ

8. T a l c o t t P a r s o n s, The Structure of Social Action, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1949, σελ. 43—44.

9. Ἡ «οὐσιαστικὴ λογικότης» δύναται νὰ ἀντιταχθῇ πρὸς τὴν «συμβολικὴν λογικότητα» (symbolic rationality). Δι' ἀνάλυσιν τῶν ἐννοιῶν βλ. P a r s o n s, ἔνθ' ἀν. σελ. 200—218.

ἡδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐπικυρώσωμεν τὸ ἀξίωμα διὰ τῆς ὑποβολῆς αὐτοῦ εἰς διϋποκειμενικὰς δοκιμασίας.

Ὁ καθηγητὴς Duesenberry π.χ. ἀναφέρει :

«Ἡ ἀπόδειξις τοῦ προβλήματος τούτου δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐσωθεώρησιν. Ἐκαστος ἐξ ἡμῶν διαθέτει ἓνα σύνολον παρατηρήσεων τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἄλλων, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιώνει τὴν ἰδέαν ὅτι ὅλοι μας ἔχομεν ἓνα καλῶς ταξινομημένον σύστημα προτιμήσεων εἰς κάθε στιγμήν. Ἐξ ἄλλου, δυνάμεθα νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τὴν ὁποῖαν δίδομεν διὰ τὴν ἔκδηλον συμπεριφορὰν συζητοῦντες τὰς προτιμήσεις καὶ τὰς διαφορὰς προτιμήσεων. Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ πληροφροῖαι διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν πεποίθησίν μας ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ συστήματος προτιμήσεων εἶναι ἔννοια μὲ περιεχόμενον. Οὕτω ἡ θεωρία τῆς χρησιμότητος, πάντως ὑπὸ τὴν σύγχρονον μορφήν της, δὲν εἶναι ὑπόλειμμα μιᾶς ἀπηρχαιωμένης ψυχολογικῆς θεωρίας, ὡς μερικοὶ ὑπεστήριξαν, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ ἐμπειρικῆς βάσεως» (10).

Πράγματι ἡ μόνη βάσις διὰ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἀξιώματος θὰ συνίστατο εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συμπεριφορὰ εἶναι : α) αὐστηρῶς ἢ πρωταρχικῶς τυχαία, β) «ἄλογος», ἥτοι ἀνακόλουθος. Καθ' ὅσον ἡ ὑπαρξὶς «ἐσκεμμένης διαδικασίας» δύναται νὰ ἐπιβεβαιωθῇ, ἡ οὐσιαστικὴ ὑπόστασις τῆς λογικότητος ἢ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγιστοποιήσεως πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτόν.

Ἐν τούτοις ἡ ὑποστηριζομένη ἄποψις ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Robbins, ὁδηγεῖ ἐπίσης εἰς καθαρὰν θεωρίαν, δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν συνάγονται ἀπὸ τὸ ἀξίωμα (τοῦλάχιστον ὑπὸ τοῦ Robbins) (11) προτάσεις ἀφορῶσαι τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα, αἵτινες θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσουν μίαν διαφορὰν ὡς πρὸς αὐτήν, μὲ ἄλλους λόγους θὰ ἦτο νοητόν νὰ ἀνασκευασθοῦν. Αὕτη αὕτη ἡ ἀδυναμία τῆς θεωρίας ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ἐμπειρικῆς σχέσεως ἐξετιμήθη ὑπὸ τινων ὡς μοναδικὴ συμβολὴ εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Northrop π.χ. διακηρύσσει :

«Ἀλλ' ἐὰν ἡ μέθοδος ἀποκτήσεως μιᾶς γενικῶς ἐγκύρου θεωρίας εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἔχει καταστήσει ἀδύνατον τὴν ἔμμεσον πειραματικὴν δοκιμασίαν τῆς θε-

10. James S. Duesenberry, *Income, Saving, and the theory of Consumer Behaviour*, Cambridge, Harvard University Press, 1949, σελ. 12—13.

11. «Ὅλα τὰ σχόλια ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ Robbins ἀναφέρονται εἰς τὰ ἐκτιθέμενα εἰς τὸ βιβλίον του «*Essay on the Nature and Significance of Economic Science*».

ωρίας ταύτης διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς θεωρημάτων, τὴν κατέστησεν ἐπίσης μὴ ἀναγκαίαν. Περιορίζουσα ἑαυτὴν εἰς τὰς γενικὰς γενεσιουργοὺς ἰδιότητας τῶν δι' ἐσωθεωρήσεως ἀξιολογήσεων ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἐπέτυχεν ἅτι τὸ μοναδικὸν εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης. Κατ' ὅρθωσεν νὰ διατυπώσῃ διὰ τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου θεωρίαν, ἣτις ἐπαληθεύεται ἐμπειρικῶς ἀμέσως διὰ τῶν ἰδίων τῆς ἀξιωμάτων, ἄνευ ἀνάγκης ἐπικλήσεως τῶν ἀπαγωγικῶν αὐτῶν συνεπειῶν» (12).

Μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῇται ἀξιέπαινος, ἡ προσπάθεια οὗτη κρίνεται ὡς ἐλαττωματικὴ ὑπὸ τοῦ συγχρόνου οἰκονομολόγου, ὅστις ἐπιδιώκει νὰ ἀναγάγῃ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην εἰς ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν θεωρίας ἣτις ἄγει εἰς θεωρήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ᾔτο νοητὸν νὰ σημάνουν μίαν μεταβολήν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ μέθοδος τοῦ Robbins ὁδηγεῖ εἰς καθαρὰν, καὶ μόνον καθαρὰν θεωρίαν.

Οὐχ ᾔττον, πρέπει νὰ καταστῇ σαφὲς ὅτι τὸ ἐλάττωμα τοῦτο δὲν εἶναι συμφυὲς μὲ τό, περιβάλλον τὴν πρᾶξιν, πλαίσιον ἀναλύσεως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχει πλήρως ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ κατάλληλος χειρισμὸς τοῦ ἀξιώματος τῆς μεγιστοποιήσεως (μὲ τὴν πρὸς θήκην μερικῶν ἄλλων σημαντικῶν μετατροπῶν, αἵτινες ἐξετάζονται καιωτέρω) δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὴν θεωρίαν εἰς πηγὴν πολλῶν θεωρημάτων λειτουργικῆς σημασίας. Χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ πρόσφατος συμβολὴ τοῦ καθηγητοῦ Samuelson εἰς «Foundations of Economic Analysis». Κατὰ τὸν Samuelson :

«Δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι, ὑπὸ ὠρισμένους ὁρους, δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν ἐπαρκῆ ἀριθμὸν σχέσεων (ἐξισώσεων) διὰ νὰ προσδιορίσωμεν τὰς ἀξίας τῶν ἀγνώστων. Ἐχει σημασίαν ὅπως ἡ ἀνάλυσίς μας ἀναπτυχθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ προσδιορίσωμεν πῶς μεταβάλλονται ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς αἱ μεταβληταὶ μας, ἀναλόγως μὲ τὰς μεταβολὰς τῶν ἐν τῷ συστήματι ἀποδεκτῶν δεδομένων. Οὕτως εἰσάγομεν εἰς τὸ σύστημά μας μερικὰ δεδομένα ὑπὸ μορφήν παραμέτρων ἃτινα διὰ τῆς μεταβολῆς των ὁδηγοῦν εἰς ἀλλαγὰς θέσεως τῶν συναρτησιακῶν σχέσεών μας. Ἡ χρησιμότης τῆς θεωρίας μας πηγάζει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ τῆς ἀναλύσεώς μας δυνάμεθα πολλάκις νὰ προσδιορίσωμεν τὴν φύσιν τῶν μεταβολῶν εἰς τὰς ἀγνώστους μεταβλητάς, αἵτινες προέρχονται ἐκ μιᾶς ὠρισμένης μεταβολῆς εἰς μίαν ἢ περισσο-

12. F. S. C. Northrop, ἔνθ' ἄν. σελ. 247.

τέρας παραμέτρους. Πράγματι ἡ θεωρία μας καθίσταται ἄνευ νοήματος ἀπὸ ἀπόψεως ἐφαρμογῆς ἐὰν δὲν συνεπάγεται ὀρισμένους περιορισμοὺς ἐπὶ τῶν ἐμπειρικῶς παρατηρητέων ποσοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἡδύνατο ἐνδεχομένως νὰ ἀναιρεθῇ» (13).

Ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ Samuelson διὰ νὰ φθάσῃ εἰς θεωρήματα λειτουργικῆς σημασίας ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ ἐπικεντρον τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Ἐν πρώτοις θέτομεν ὡς γεγονὸς ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ν ἀριθμὸν ἐξισώσεων μὲ ν ἀριθμὸν μεταβλητῶν καὶ μὲ μ ἀριθμὸν παραμέτρων. Μετὰ ταῦτα μετατρέπομεν τὸ σύστημα τοῦτο ἐξισώσεων εἰς σύστημα εἰς τὸ ὁποῖον αἱ μεταβληταὶ τίθενται ὡς συναρτήσεις τῶν παραμέτρων. Τὸ τελευταῖον βῆμα πρὸ τῆς ἐπιβεβαιώσεως περιλαμβάνει τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀξιώματος τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ μεγίστου, διὰ τοῦ ὁποίου καταλήγομεν, ὅσάκις τοῦτο εἶναι κατορθωτὸν, εἰς πόρισμα ὡς πρὸς τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα φέρουν οἱ λόγοι μεταβολῆς τῶν μεταβλητῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς παραμέτρους. Καθ' ὅσον αἱ προτάσεις αὗται ὑπόκεινται εἰς ἀνασκευήν, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο εἶναι κατορθωτὸν μόνον ὑπὸ ἰδανικᾶς συνθήκας, ἔχομεν φθάσει εἰς ὑποθέσεις λειτουργικῆς σημασίας (14).

Εἶναι βεβαίως προφανὲς ὅτι ἀντ' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ εἶναι ἀνοικτὴ πρὸ ἡμῶν μία ἄλλη, διάφορος, ὁδός. Ἐπὶ πλέον οἰκονομετρικῆς γραμμῆς δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν ὡς ἀκολουθῶς :

Χρησιμοποιοῦντες τὸ πλαίσιον τῆς πράξεως μετὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ν λογικοῦ προτύπου δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν σειρὰν θεωρητικῶς οἰκείων μεταβλητῶν. Ἐὰν μετὰ ταῦτα προβῶμεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν συναρτησιακῶν τύπων οἵτινες θὰ χρησιμοποιηθοῦν, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς παραμέτρους διὰ τῶν καταλλήλων στατιστικῶν τεχνικῶν μέσων. Ἡ μέθοδος αὕτη, ὅσάκις εἶναι δυνατὴ ἢ ἐφαρμογὴ τῆς, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ποσοτικὰ ἀποτελέσματα, ἐνῶ ἡ μέθο-

13. P. A. Samuelson, ἔνθ' ἀν. σελ. 7.

14. Ἡ παρουσίασις αὕτη τοῦ προβλήματος διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν τοῦ Samuelson εἰς δύο σημεῖα : Πρῶτον, ἐφ' ὅσον ἡ παροῦσα συζήτησις περιορίζεται εἰς συγκριτικὴν στατικὴν ἀνάλυσιν, ἡγνοήθη ἡ δευτέρα πηγὴ τῶν θεωρημάτων λειτουργικῆς ἐννοίας τοῦ Samuelson, ἥτοι τὸ ἀξίωμα τῆς σταθερότητος. Δεύτερον, τὸ ἀξίωμα τῆς λογικότητος εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Samuelson λαμβάνει τὴν μορφήν μεγιστοποιήσεως ἢ ἐλαχιστοποιήσεως μεγέθους τινός, ἐνῶ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην γίνεται ἀναφορὰ μόνον εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς μεγιστοποιήσεως. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς τὰ ὑπὸ συζήτησιν σημεῖα εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην περιορίζονται εἰς τὸ γενικὸν πρόβλημα τῆς χρησιμότητος ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ λογικὸν πρότυπον ἐπιβάλλει τὸ ἀξίωμα τῆς μεγιστοποιήσεως.

δος τῶν «σημείων» κατ' ἀνάγκην περιορίζεται εἰς ποιοτικὰ ἀποτελέσματα ἀναφορικῶς μὲ τὰς μεταβλητὰς τῶν ἐξισώσεων.

Πλησιεστέρα θεώρησις τῶν δύο τούτων μεθόδων, ἀποκαλύπτει τὴν θεμελιώδη μεθοδολογικὴν χαρακτηριστικὴν ἰδιότητα τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἰδιότης αὕτη συνίσταται εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ὀνομασθῇ «παρασκηνιακὴ - προσκηνιακὴ» προσέγγις (back - room - front - room approach). Τὸ «προοκῆνιον» ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σύστημα ἐξισώσεων αἱ ὁποῖαι συνδέουν λειτουργικῶς προσδιωρισμένους οἰκονομικὰς μεταβλητάς. Τὸ «παρασκήνιον» ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ἰδεατὸν σχῆμα, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ διαφέρει ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ προσκηνίου, προορίζεται νὰ ἐπιβάλλῃ περιορισμοὺς εἰς τὴν μορφήν τῶν ἐξισώσεων ἢ εἰς τὴν σειρὰν τῶν σχετικῶν μεταβλητῶν. Τὸ ποῖοι θὰ εἶναι οἱ περιορισμοὶ οὗτοι ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐὰν χρησιμοποιηθῇ ἡ μέθοδος τῶν «σημείων» ἢ ἡ μέθοδος τῶν «παραμέτρων». Οἱ οἰκονομολόγοι τοῦ τύπου εἰς ὃν ἀνήκει ὁ Robbins περιώρισαν τὰς προσπάθειάς των εἰς τὸ παρασκηνιακὸν σχῆμα ἐνῶ τοὺς ἐμπειρικοὺς στατιστικοὺς ἀπησχόλησε μόνον τὸ «προοκῆνιον».

Ἡ αὔξουσα συνειδητοποίησις τῆς στενῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν δύο τομέων τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη εὐρίσκεται εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ὠριμότητά της ὡς ἐπιστήμη.

Εἴμεθα τώρα εἰς θέσιν νὰ ἐπιληφθῶμεν τοῦ κεντρικοῦ μας προβλήματος τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ σχέσις τῆς οἰκονομικῆς πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως προβάλλεται διὰ τῆς παρούσης μελέτης εἶναι ὅτι ἡ ὁλοκλήρωσις πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐννοιολογικοῦ πλαισίου τοῦ ὁποῖου χρησιμοποιεῖ ἡ παρασκηνιακὴ μέθοδος. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς μελέτης εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς τῆς προτάσεως.

Ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀξιώματος τῆς λογικότητος μᾶς δίδει τὰ μέσα διὰ τὸν περιορισμὸν τῆς μορφῆς τῶν σχέσεων τῶν οἰκονομικῶν μεταβλητῶν, κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν διατύπωσιν θεωρημάτων λειτουργικῆς σημασίας. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως αὐτὸς ὑπερβάλλει τὰ ἐπιτεύγματά μας. Ἐὰν περιορισθῶμεν εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς λογικότητος, ἐὰν θέσωμεν αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν καὶ μόνον αὐτήν, τὸ ἀποτέλεσμα εἰς θεωρήματα λειτουργικῆς σημασίας θὰ εἶναι πολὺ ἀσήμαντον. Ἡ σύγχρονος θεωρία τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν καταναλωτῶν ἀποτελεῖ ἓνα παράδειγμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τὸ βασικὸν συμπέρασμα τὸ δυνάμενον νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ ἀξιώματος τῆς μεγιστοποιήσεως τοῦ δείκτου χρησιμότητος ἀπλῶς διαδηλώνει ὅτι αἱ συναρτήσεις ζητήσεως εἶναι

ὁμογενεῖς, τῆς τάξεως μηδέν, ὥς πρὸς τὰς τιμὰς. Ἐλάχιστοι ὅμως οἰκονομολόγοι θὰ ἱκανοποιοῦντο μὲ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα· ἀκόμη ὀλιγώτεροι θὰ ἐθεώρουν τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο ἐπαρκῆ βάσιν διὰ νὰ ἀποκαλέσουν τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην. Ἡ πενιχρότης τῶν θεωρημάτων λειτουργικοῦ περιεχομένου τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ προκύψουν ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς λογικότητος ὀφείλεται εἰς τὴν καθολικότητά των. Κατὰ τὸν James Duesenberry :

«Ἡ διὰ τοῦ συστήματος προτιμήσεων ἀνάλυσις τῆς συμπεριφορᾶς τῶν καταναλωτῶν ἀποτελεῖ ἓνα κᾶπως ἀξιοσημεῖωτον ἄθλον. Φαίνεται νὰ λέγῃ κάτι περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν καταναλωτῶν χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τίποτε περὶ τῶν κινήτρων τῆς ἐν λόγῳ συμπεριφορᾶς. Ὑπὸ τὴν παροῦσαν τῆς μορφῆς ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἀποτελεῖ μίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐσκεμμένην προσπάθειαν διὰ νὰ παραμερισθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας ψυχολογικῶν ὑποθέσεων. Ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἀποτρέπει τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἐκκινήσῃ κανεὶς μὲ ἓνα ψυχολογικὸν ὑποστήριγμα τὸ ὁποῖον δύναται νὰ καταρρεύσῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν» (13).

Αὕτη αὕτη ἡ προσπάθεια οἰκονομικῆς ἀναλύσεως πρὸς δημιουργίαν μιᾶς θεωρίας ἀπολύτως ἀληθοῦς, πρὸς ἀποφυγὴν ὅλων τῶν ψυχολογικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν περιορισμῶν ὁδηγεῖ εἰς κενότητα σημασιολογικοῦ περιεχομένου. Ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἐξέλθῃ τις ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδον, ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς μίαν ἐπιστήμην ἐπιδεκτικὴν ἐμπειρισμοῦ εἶναι νὰ ἀποδεχθῇ τοὺς περιορισμοὺς τούτους. Τοῦτο θὰ ἐμείωνε τὴν καθολικότητα τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ διηύρυνε τὰ ὅρια τοῦ σημασιολογικοῦ των περιεχομένου. Προκύπτει ὅμως πλέον ὅτι τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Οὐσιαστικῶς ἡ μέθοδος αὕτη ἀπαιτεῖ μίαν προσεκτικὴν θεώρησιν ὅλων τῶν πειραματικῶς ἰσχυρῶν προτάσεων τῆς ψυχολογίας, ἀνθρωπολογίας καὶ κοινωνιολογίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ προσπορισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην τῶν ἀναγκαίων μέσων διὰ τὴν ἐπιβολὴν περιορισμῶν εἰς τὰς σχέσεις τῶν οἰκονομικῶν μεταβλητῶν ἵνα καταστήναι δυνατὴ ἡ διατύπωσις ὑποθέσεων λειτουργικῆς σημασίας. Ἡ ἐργασία τοῦ Duesenberry «Income, saving, and the theory of consumer behaviour» ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν ἐπίτευγμα εἰς τὸ πρωτοποριακὸν αὐτὸ σημεῖον.

Εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸν ὅτι ὁ Talcott Parsons ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνος μας συνέλαβε τὸ πρόβλημα σχεδὸν ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην καὶ τὸ διετύπωσε κατὰ τρόπον ἀξιόλογον εἰς τὴν ἐργασίαν του «Structure of Social Action». Λεπτομερὴς ἀνάλυσις τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη ἐδῶ, διότι τὸ ἐννοιολογικὸν πλαίσιον του εἶναι τόσον λεπτομερικῶς ἐπεξεργασμένον ὥστε κάθε συζήτησις τῶν προτάσεων του θὰ μᾶς ἀπεμάκρυνε πολὺ. Τὸ σαφὲς συμπέρασμα τῆς θεωρίας τοῦ Parsons εἶναι ὅτι οἱ τελικοὶ σκοποί, τὸ σύστημα ἀξιών τῆς κοινωνίας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐρευνᾶται ἡ συμπεριφορὰ πρέπει κατὰ τρόπον τινὰ νὰ εὑρῇ τὴν θέσιν του εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πρόξεως τὸ χρησιμοποιούμενον εἰς τὴν ἀνάλυσιν. Δὲν ἀρκεῖ νὰ διατυπώσωμεν ἀξιωματικῶς τὸ λογικὸν πρότυπον. Πρέπει περαιτέρω νὰ προσδεθῶμεν εἰς συστήματα ἀξιών τὰ ὁποῖα εἶναι «ἰδεατικῶς τυπικά» εἰς τὸ κοινωνικὸν πεδίον ὑπὸ ἀνάλυσιν. Ὁ Duesenberry ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ τοῦτο καὶ εἶχε σημαντικὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ θέμα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ καταναλωτοῦ. Ἡ μέθοδος θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς ἄλλα πεδία συμπεριφορᾶς.

Εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ λειτουργικῆς σημασίας θεωρήματα εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην δὲν προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἀξίωμα μεγιστοποιήσεως τοῦ δείκτου χρησιμότητος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τὸ ἀξίωμα μεγιστοποιήσεως τοῦ κέρδους ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου. Γενικῶς ἔχει ληφθῇ ὡς δεδομένον (ἂν καὶ ὄχι ὑπὸ ὅλων τῶν οἰκονομολόγων) ὅτι ἡ ὑπόθεσις μεγιστοποιήσεως τοῦ κέρδους στηρίζεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν γενικῶν βάσεων μὲ τὴν ὑπόθεσιν μεγιστοποιήσεως τοῦ δείκτου χρησιμότητος. Τοῦτο ὅμως ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ ἐπιχειρηματίαι ἐπιδιώκουν τὸ μέγιστον κέρδος μᾶς ἐμπλέκει ἀμέσως (ἂν καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὄχι κατὰ τρόπον ἔκδηλον) εἰς κοινωνιολογικοὺς περιορισμούς. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ βεβαίως, ὅτι ἐφ' ὅσον αἱ ἐπιχειρήσεις ἀποτελοῦν τὸν ἐνδιάμεσον καὶ οὐχὶ τὸν τελικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον τὸ χρῆμα ἀποτελεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν μας τὸ γενικὸν μέσον ἐπιτεύξεως οἰουδῆποτε σκοποῦ, ἡ μεγιστοποίησις τοῦ κέρδους συμπίπτει πλήρως μὲ τὴν μεγιστοποίησιν τῶν δεικτῶν χρησιμότητος κατὰ τὸν τελικὸν τομέα ἢ τομέα τῆς καταναλώσεως εἰς τὴν οἰκονομίαν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοῦτο εἶναι ὀρθόν. Εἶναι ὅμως νοηταὶ καὶ ἄλλαι «ἀρχαὶ ἐπιλογῆς», διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ὀρολογίαν τοῦ καθηγητοῦ Boulding—αἱ ὁποῖαι ἐπίσης συμπίπτουν μὲ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγιστοποιήσεως τοῦ δείκτου χρησιμότητος. Φαίνεται ἐπομένως ὡς κάτι τὸ ἐπιβεβλημένον τὸ νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ

μεγίστου κέρδους ὡς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρχὴν ἐπιλογῆς, ἀλλὰ νὰ καταβάλωμεν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἰδιαιτέρων ἀρχῶν ἐπιλογῆς, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς διαφόρους καταστάσεις.

Τὰ βασικὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης μας δύνανται τώρα νὰ ἐκτεθοῦν ὑπὸ κάπως ἀκριβεστέραν μορφήν. Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀναπτύξωμεν λειτουργικῶς σημαντικὰς ὑποθέσεις εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως εἰς τὸ «παρασκήνιον» τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως ἐπιδιώξωμεν τὴν κατασκευὴν μιᾶς ποικιλίας «ἰδεατῶν τύπων»⁽¹⁶⁾, οἵτινες περιέχουν περιορισμοὺς τιθεμένους ἀπὸ πειραματικῶς ἀποδειχθείσας ψυχολογικὰς ἢ κοινωνιολογικὰς ὑποθέσεις⁽¹⁷⁾. Τοῦτο θὰ μᾶς καταστήσῃ ἱκανοὺς νὰ αὐξήσωμεν σημαντικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν λειτουργικῶς σημαντικῶν ὑποθέσεων εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, παρ' ὅλον ὅτι θὰ μειώσῃ τὴν καθολικότητα τῆς ἐπιστήμης μας. Γενικῶς θὰ δυνήθωμεν νὰ ἐργασθῶμεν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς πράξεως καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ λογικοῦ προτύπου. Ἡ δέσμευσις μας εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς θὰ λάβῃ τὴν μορφήν εἰσαγωγῆς «ἰδεατῶς τυπικῶν» τελικῶν σκοπῶν εἰς τὸ σύστημά μας. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις αὐτὸ τοῦτο τὸ πλαίσιον τῆς πράξεως ἐνδέχεται νὰ καταρρεύσῃ. Ἴσως ὑποχρεωθῶμεν νὰ ἀναγνώρισωμεν ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ συμπεριφορὰ θὰ εὑρίσκει καλυτέραν περιγραφὴν εἰς ἓνα πρότυπον τὸ ὁποῖον θὰ ἔθετε ὡς ἀξίωμα τὴν ἐνστικτώδη ἢ τὴν αὐστηρῶς κατὰ παράδοσιν συμπεριφοράν. Εἰς ἄλλας ἀκόμη περιπτώσεις ἐνδέχεται νὰ ἀφήσωμεν τὸ «παρασκήνιον» τῆς ἀναλύσεώς μας τελείως κενόν. Εἶναι δυνατόν π.χ. νὰ προβῶμεν ἀμέσως εἰς μίαν ἐμπειρικὴν γενίκευσιν, ἣτις θὰ λάβῃ τὴν μορφήν σχέσεως ἐμφανιζομένης μόνον εἰς τὸ «παρασκήνιον» τῆς ἀναλύσεώς μας. Ἡ συνάρτησις προσφορᾶς ἐργασίας τοῦ Keynes ἀποτελεῖ μίαν τοιαύτην περίπτωσιν. Γενικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν τροχοπέδην τῆς οἰκονομικῆς καθολικότητος καὶ νὰ πειραματιζώμεθα μὲ ὀλιγώτερον γενικὰς ἀλλὰ πολλάκις περισσότερον χρησίμους κατασκευάς.

16. Περὶ ἰδεατοῦ τύπου ἴδε T a l c o t t P a r s o n s, ἐνθ' ἄν. σελ. 601—610.

17. Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἄλλα στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς διαρθρώσεως ἐκτὸς τῶν ἐνδοκοινωνικῶν ἀξιῶν θὰ ἠδύναντο νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὸ «παρασκήνιον» τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ πρόσθετος κατηγορία ἣτις θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῇ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὑπὸ τῶν οἰκονομολόγων ἔχει σχέσιν μὲ τὴν «διάρθρωσιν τῶν σχέσεων ἐξουσίας» (structure of power relations). Ἡ ἐξέτασις ὁμῶς αὐτοῦ τοῦ θέματος εἶναι ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης μελέτης.

Δύναται νὰ ἀναμένεται ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι θὰ συμβάλουν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀπὸ ἄλλων ἀκόμη πλευρῶν.

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἰσχύοντες «θεσμοί» εἰς μίαν κοινωνίαν θὰ περιορίσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἐκείνων τῆς πρὸ τοῦ δρῶντος προσώπου καταστάσεως, τὰ ὅποια ἀπὸ τὴν ἄποψίν του ἀποτελοῦν μέσα μᾶλλον παρὰ ὅρους. Σχήματα θεσμῶν δύνανται εἰς περιπτώσεις τινὰς νὰ εἰσέλθουν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ «προσκήνιον» τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Συχνὰ νομικαὶ σχέσεις ἢ σχέσεις ἀναγόμεναι εἰς θεσμοὺς εἰσάγονται ἀμέσως εἰς τὸ σύστημα ἐξισώσεων τῶν οἰκονομετρικῶν προτύπων. Ἡ ἀρχὴ τὴν ὁποίαν θὰ ὥφειλε νὰ τηρήσῃ ὁ οἰκονομολόγος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι: εὐρύτης σκέψεως ὡς πρὸς τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Τὸ μέλλον τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ὡς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης ἐξαρτᾶται ἴσως ἀπὸ τὸ μέτρον κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ παροῦσα γενεὰ τῶν οἰκονομολόγων θὰ εἶναι διατεθειμένη νὰ κατευθυνθῇ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχήν.